

Militaire Veiligheid. De spanning kwam wellicht het best tot uiting tijdens de Tweede Wereldoorlog. De Belgische regering in ballingschap moest vanuit het niets twee nieuwe diensten oprichten, waarbij de aanvankelijke rivaliteit evolueerde naar vijandschap. Voor dit aspect van Lasoen's stelling dat de Belgische geheime diensten in Londen een voortzetting van de vooroorlogse instellingen waren, valt iets te zeggen. Lasoen maakt echter geen kwalitatief onderscheid tussen de 'Londense' instelling en de dienst in vreedstijd opererend op het eigen grondgebied. Daardoor gaat een aspect verloren dat echter wel moet gesignaleerd worden. De 'Londense' Staatsveiligheid was een atypische dienst, een soort Staatsveiligheid *ad hoc*, met andere werkwijzen, nieuw personeel en andere objectieven (contact met het bezette land, stimulering van het Verzet). Na de Tweede Wereldoorlog werd dan weer teruggegrepen naar vooroorlogse structuren. De naoorlogse evolutie is onder meer gekenmerkt door een zeer trage ontwikkeling naar meer openheid van de diensten.

Tot de grotere openheid op inlichtingsgebied hebben mogelijk de Parlementaire Onderzoekscommissies bijgedragen die werden ingesteld rond enkele hete hangijzers zoals de moord op Patrice Lumumba en op Julien Lahaut evenals het functioneren van anticommunistische *stay behind* netwerken. Het is daarbij opvallend dat beide geheime diensten over belangrijke informatie beschikten die ze slechts meedeelden nadat ze daartoe verplicht waren. Vooral het zogeheten 'Gladio'-netwerk deed veel stof opwaaien en liet onder meer ook zien dat het wel degelijk mogelijk is in België een geheim te bewaren: na alles wat we ervan weten kan de werking van de *stay behind*-netwerken als een van de best bewaarde geheimen van de Belgische geschiedenis beschouwd worden.

In zijn slothoofdstuk pleit Lasoen voor grotere binding van de diensten met de democratische instellingen. Sinds de goedkeuring van de Wet op Bijzondere Inlichtingenmethodes in 2010 moet een grotere controle op de diensten mogelijk zijn. De nationale instellingen hadden lessen getrokken uit het verleden. De eigengereidheid waarmee

sommige hoofden van de diensten optraden, kan nu worden tegengegaan. In dat verband besteedt Lasoen de nodige aandacht aan het 'tijdperk Raes', waarin het toenmalige hoofd van de Staatsveiligheid een zeer eigenzinnig beleid voerde.

De auteur is zich ervan bewust dat zijn boek lacunes vertoont. Zo missen we informatie over de rol van de diensten in Congo (maar Lasoen gaat dit aspect in een latere publicatie behandelen). Dezelfde lacune geldt voor de contacten tussen de Belgische diensten en hun gelijken in het buitenland. Vooral het tweede punt is gevoelig omdat de relaties met bevriende diensten bedekt moeten blijven. Maar wat aan het licht is gekomen in de 'Gladiocommissie' is alvast veelbelovend als een mogelijk toekomstig onderzoeksgebied.

Etienne Verhoeyen

MATTHIAS MEIRLAEN, EDDY PUT,
JO TOLLEBEEK, TOM VERSCHAFFEL (EDS.)
***Een wereld van verschil? De zuidelijke
rijksuniversiteiten in het Verenigd Koninkrijk
der Nederlanden (Verhandelingen van de
Koninklijke Vlaamse Academie van België voor
Wetenschappen en Kunsten. Nieuwe reeks, 36)***
Leuven, Peeters, 2021, 267 p.

De bundel *Een wereld van verschil?* verscheen naar aanleiding van het congres 'Tweehonderd jaar Rijksuniversiteit Leuven: breuken en continuïteiten in het universitaire geheugen' dat het Rijksarchief in Leuven op 7 oktober 2017 organiseerde. De Leuvense historici Matthias Meirlaen, Eddy Put, Jo Tollebeek en Tom Verschaffel stonden in voor de redactie. Zestien voorname (universiteits)historici uit België en Nederland leverden de verschillende bijdragen aan.

In 1815 richtte koning Willem I een Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen op om het onderwijs in de noordelijke en zuidelijke provincies van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden op elkaar af te stemmen. In het zuiden dienden er drie rijksuniversiteiten te komen als tegenhangers van die van Groningen, Leiden en Utrecht. Dit leidde in oktober 1817 tot de opstart van een rijksuniversiteit in Leuven, Gent en Luik. Voor het

eerst in twintig jaar beschikte het Belgische grondgebied terug over universitaire instellingen. Met de Belgische Revolutie van 1830 kwam er een einde aan het Nederlandse bestuur en volgde er op universitair vlak een periode van chaos en onzekerheid. De eerste organieke wet op het hoger onderwijs van 27 september 1835 reorganiseerde het Belgische universiteitslandschap en vormde aldus een volgende cesuur. Zowel 1817 als 1835 mogen daarbij niet beschouwd worden als absolute breuken, maar als scharniermomenten waarbij het bewind enerzijds vernieuwing wilde brengen en anderzijds voortbouwde op de erfenis van de voorgangers. Dit vormt het uitgangspunt van de twee centrale onderzoeksvragen in deze bundel: hoe verhielden de zuidelijke rijksuniversiteiten, en de Academie van Brussel, zich tot de overgebleven structuren uit het ancien régime? Hoe blikten deze universiteiten sinds de onafhankelijkheid van België terug op hun eigen geschiedenis en welke plaats kreeg de Nederlandse periode daarin?

Door deze vragen te beantwoorden, overbruggen de auteurs de regimewissels van de late achttiende tot en met de vroege negentiende eeuw. Daarmee vormt de publicatie een zinvolle aanvulling op de bestaande, vaak gefragmenteerde geschiedschrijving over de rijksuniversiteiten, aangezien deze zich op de historiografische scheidslijn bevindt van de vroegmoderne en de moderne tijd. Zoals Hilde de Ridder-Symoens in het naschrift aangeeft, past de bundel binnen een bredere cultuurhistorische herwaardering van deze periode. De focus ligt daarbij op de zuidelijke instellingen, waardoor er niet actief wordt vergeleken met de universiteiten van Groningen, Leiden en Utrecht.

Pieter Dhondt, die meerdere universiteitshistorische publicaties over de Nederlandse periode op zijn naam heeft, voorziet de lezer in de eerste bijdrage van de noodzakelijke historische context. Hierbij verduidelijkt hij op welke vlakken en in welke mate er sprake was van continuïteit in het hoger onderwijsbeleid tussen 1815 en 1835. Een centrale vaststelling is de eclecticische aard van Willems universiteitsbeleid, aangezien hij

zowel wilde aansluiten bij Nederlandse tradities als elementen van het gecentraliseerde Franse en het liberale Duitse universiteitsmodel trachtte te implementeren. Na deze inleidende verhandeling volgen drie thematische delen met steeds vier bijdragen. De eerste twee delen gaan na in hoeverre de zuidelijke rijksuniversiteiten onder het bestuur van Willem I beschouwd kunnen worden als een modern project dat zich in de gewezen Oostenrijkse en Franse structuren wortelde. In het eerste deel behandelen de auteurs de inrichting en de organisatie van de voornaamste zuidelijke wetenschappelijke instellingen. Daarbij focust Els Witte op de Koninklijke Academie voor Wetenschappen en Letteren van Brussel, die zowel een Oostenrijks, Frans, Nederlands als Belgisch bestuur kende. Ze maakt duidelijk hoe hervormingen moeilijk ingang vonden doordat de leden sterk vasthielden aan de oorspronkelijk Theresiaanse invulling. De volgende bijdragen door Eddy Put, Gita Deneckere en Catherine Lanneau zoomen in op de oprichting, uitbouw tijdens de Nederlandse periode en doorstart na de Belgische Revolutie van respectievelijk de universiteiten van Leuven, Gent en Luik binnen hun stedelijke context. De universiteit van Leuven onderscheidde zich van de andere doordat deze van 1425 tot 1797 de enige universiteit op het huidige Belgische grondgebied was. Na 1835 functioneerde ze opnieuw als vrije, katholieke instelling, terwijl de universiteiten van Luik en Gent hun rijksstatuut behielden. De bundel behandelt de drie instellingen achtereenvolgend waardoor de lezer kan nagaan hoe deze instellingen zich individueel ontplooiden en zich tegenover elkaar verhielden. De voortdurende inspanningen die de instellingen en de steden leverden om de eigen belangen te vrijwaren, vormt daarbij een rode draad.

Het tweede deel van de bundel belicht hoe verschillende disciplines aan de zuidelijke rijksuniversiteiten vorm kregen. Geert Vanpaemel schrijft over de faculteit Wetenschappen, Renaud Bardez over het geneeskundig onderwijs, Janneke Weijermars bespreekt de opleiding Neerlandistiek en Matthias Meirlaen de invulling van Geschiedenis. Ook hier ligt de klemtoon op wat behouden bleef

en wat veranderde. De auteurs selecteerden een aantal hoogleraren wier profiel en ervaringen als kapstok dienen waaraan de beleidsmatige ontwikkelingen worden opgehangen, wat het relaas meer aanschouwelijk maakt. De lezer blijft wel wat op zijn honger zitten als die meer wil vernemen over faculteiten, zoals Rechten, die geen eigen hoofdstuk kregen.

Het laatste deel concentreert zich op de periode na 1834. Leen Dorsmans duidt eerst hoe de Nederlandse perceptie op het Belgische universiteitswezen veranderde doorheen de negentiende eeuw. Hierna volgen drie bijdrages door Jo Tollbeek en Tom Verschaffel, Ruben Mantels, Francis Mus en Kris Steyaert. Ze lichten toe hoe de institutionele herdenkingscultuur aan de universiteit van Leuven, Gent en Luik zich sinds 1834 ontwikkelde en of de episode van de rijksuniversiteiten daar al dan niet een plaats in kreeg. Het doet ons stilstaan bij de vraag hoe universiteiten hun eigen identiteit construeren.

Hoewel *Een wereld van verschil?* het werk is van een uitgebreide groep historici die elk hun eigen accenten leggen, vormt het toch een coherent geheel. De bundel biedt een toegankelijk en helder overzicht van zowel de geschiedenis van de zuidelijke rijksuniversiteiten als van de perceptie van deze geschiedenis. Daarmee wijst de publicatie meteen ook op het duidelijke onderscheid tussen universiteitsgeschiedenis als wetenschappelijk discipline en als institutioneel-identitair discours. Tegelijk toont de bundel aan dat universiteiten de voorbije decennia de ongenuanceerde jubelverhalen steeds vaker inruilden voor een kritische omgang met het eigen verleden, een evolutie die we enkel maar kunnen aanmoedigen.

Alexia Coussement

CARMEN VAN PRAET

Bewogen Burgers. Negentiende-eeuwse liberalen en de sociale kwestie in België (1846-1886)

Gent, Liberas, 2019, 264 p.

De Liberale Partij, die in 2021 haar honderdvijfenzeventigste verjaardag vierde, ruimde in haar korte stichtingsprogramma uit 1846 plaats in voor de ver-

betering van het lot van de arbeiders. Die passage kan worden gezien als de neerslag van de sociale gevolgen van de eerste industriële revolutie en het debat daarover onder sociaal geëngageerde intellectuelen. De sociale kwestie zou echter pas op het einde van de negentiende eeuw, na de staking van 1886, een echt prominente plaats verwerven op de politieke agenda. De decennia tussen 1846 en 1886 zijn wat de sociale kwestie en de sociale politiek betreft een soort 'dode periode', waarin weinig gebeurde. In dit boek, een herwerkte versie van het proefschrift dat Carmen Van Praet in 2015 aan de UGent verdedigde over de liberalen en de sociale politiek, staat precies deze periode centraal.

De auteur bekijkt de sociale politiek vanuit een origineel perspectief, dat van de *hommes orchestres*, meestal intellectuelen, soms ook industriëlen die actief waren op internationaal en lokaal niveau eerder dan op nationaal niveau. Deze *hommes orchestres* deden aan sociaal onderzoek, ontwikkelden een liberale sociale ideologie, en ontmoetten elkaar op internationale congressen. Daar deden ze inspiratie op uit initiatieven in andere landen of konden ze integendeel de eigen modellen en oplossingen bij een internationaal publiek promoten. Ze waren verder ook praktisch actief als initiator van bijvoorbeeld spaarkassen of bouwers van arbeidershuisvesting. De auteur beschrijft hun opvattingen en activiteiten, brengt de (internationale) netwerken waarin ze actief waren in kaart en gaat in op transnationale transfers. Wat de lokale activiteiten betreft ligt de focus sterk op Gent, maar ook andere kleinere steden zoals Nijvel, waar originele initiatieven werden ontwikkeld, komen aan bod.

Het boek steunt op een grondige analyse van de bestaande, vaak oudere literatuur en op bronnenonderzoek, vooral boeken, brochures en tijdschriftartikelen maar ook archieven in binnen- en buitenland, zowel in publieke depots als bij particulieren (familiearchief Rolin-Jaequemyns). Het onderzoek bouwt tevens op buitenlandse literatuur waar, zoals bijvoorbeeld in Nederland, al eerder de aandacht werd verlegd van het nationale naar het transnationale niveau. Ook maakt